

JELIGE: CSILLAG24

**A SZOVJET IDEOLÓGIA MEGJELENÉSI FORMÁI
KÁRPÁTALJA MAGYARSÁGA KÖRÉBEN (1953–1964)**

TARTALOM

I. FEJEZET. A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG TÁRSADALMI ÉLETÉNEK

VÁLTOZÁSAI A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN 3

1.1 Kárpátalja a második világháborút követő időszakban 3

1.2 A szovjet hatalom berendezkedése Kárpátalján 4

II. FEJEZET A SZOVJET IDEOLÓGIA MEGJELENÉSI FORMÁI 7

2.1 Az oroszosítás, mint a szovjet ideológia következménye 7

2.2 A szovjet propaganda- és ideológiai munka formái a mindennapokban 8

2.3 A szovjet ideológia megnyilvánulása az iskolai nevelésben 11

2.4 Októbristák, pionírok, Komszomolok, agitátorok 16

2.5 A szovjet ideológia megjelenítése a tömegkommunikációban 20

2.6 A szovjet nő modellje 23

2.7 Szovjet ateizmus és kommunista ünnepek 24

FELHASZNÁLT IRODALOM 29

MELLÉKLET 33

I.FEJEZET

A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG TÁRSADALMI ÉLETÉNEK VÁLTOZÁSAI

A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

1.1 Kárpátalja a második világháborút követő időszakban

A II. világháború idején, amikor a szovjet hadsereg elérte a jelenlegi Kárpátalja területét, egy minőségében új élet kezdődött a vidéken. 1944. november 19-én megalakult a Kárpát-Ukrajnai Kommunista Párt, a terület neve Zakarpatszka Ukraina lett, az az Kárpátontúli Ukrajna. Ezt a kifejezést Kárpátaljára vonatkozóan először az 1944. október 31-i ülésen használták.¹ A párt határozatot fogadott el Kárpátalja *újraegyesítéséről*² Szovjet-Ukrajnával. Erre a sorsdöntő eseményre 1944. november 26-án a munkácsi városi moziban került sor. A rövid idő alatt megszervezett kárpátaljai népi bizottságok 663 küldötte az NKVD³ fegyveres alakulatai jelenlétében aláírták a *Kárpátontúli Ukrajna újraegyesülését* Szovjet-Ukrajnával. A küldöttek ellenszavazat nélkül elfogadták a javasolt napirendet, meghallgatták a felszólalásokat, majd elfogadták a kongresszus kiáltványát.⁴ A népi bizottságok 1944. november 26-i munkácsi kongresszusán megválasztották a legfőbb államhatalmi szervet, Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsát. Kárpátontúli Ukrajna, mint átmeneti államalakulat népi demokratikus elvűnek nevezett államalakulatként határozta meg magát, s berendezkedése a szovjet mintát követte. A politikai bázist a sajátos helyi hatalmi szervek: a települési és járási népbizottságok, valamint regionális szinten a Néptanács képviselte.⁵

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1946. január 22-én kelt rendelete Kárpátontúli Ukrajnát az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területének nyilvánította.⁶

¹ *Хроніка Закарпаття: 1867–2010; Kárpátalja Évszámokban: 1867-2010/ українське-угорське двомовне видання: ukrán-magyar kétnyelvű kiadvány// Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики: ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород. Видавництво УжНУ «Говерла»/ Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011. 119. (a továbbiakban: *Kárpátalja évszámokban 1867-2010, 2011*)*

² A napjainkban is hivatalosan használt „vozjednanjá”, „újraegyesítés”, „vozjednannij”, „újraegyesült” fogalom kezdettől fogva politikai-ideológiai töltésű, híjával van minden logikának, hiszen a mai Kárpátalja területe soha nem tartozott Ukrajnához, még határos sem volt azzal. Az ezt vallók szerint a magyar honfoglalók leigázták az itt élő szlávokat, akikkel és a mai ukránokkal genealógiai azonosságot és folyamatosságot tételeznek fel. Erre alapozzák az ősi szláv földek ún. „újraegyesítésének”, „újraegyesülésének” ideológiáját. L.: BOTLIK 2000, 285.

³ A Szovjetunióban működő Belügyi Népbizottság rövidítése. Teljes neve oroszul: Народный комиссариат внутренних дел

⁴ CSANÁDI György: *Sorsfordító évek sodrásában*. Ungvár, PoliPrint Kiadó, 2004. 175. (a továbbiakban: CSANÁDI 2004)

⁵ *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Szerk: FEDINEC Csilla –VEHES Mikola. Ungvár, Argentum Kiadó, 2010. 233. (a továbbiakban: FEDINEC–VEHES 2010)

⁶ FEDINEC–VEHES 2010, 233.

A megszálló szovjet hatóságok már 1945-ben megkezdték Kárpátalja totális *bolsevizálását*, bevezették az egypártrendszert – csak a Kommunista Párt és a Komszomol⁷ működhetett és létrehozták a különböző szocialista társadalmi szervezeteket, a területi ifjúsági szövetséget, a szakszervezeti tanácsot. Megtartották a pedagógusok és népművelők első kongresszusát is, amely úgy döntött, hogy az „*oktatást és a kultúrát szovjet alapokra kell helyezni*”.⁸ Végző cél nem az állam életképessé tétele volt, hanem a szovjetizálás, azaz a Szovjetunió keretein belül Szovjet-Ukrajnával *újraegyesült* terület integrálása a szovjet rendszerbe. Ebben az időszakban került sor a közoktatás reformjára is. Kötelezővé vált a hétosztályos iskola. Az egyház kiszorításával az oktatás teljes mértékben állami kézbe került. Az 1944/45-ös tanévben Kárpátalján 560 elemi, 30 polgári iskolában, 6 gimnáziumban valamint 3 kereskedelmi iskolában folyt oktatás.⁹

A szovjetizálás első lépései tehát hamar megtörténtek, a hatalmas ország újjáépítéséhez a *bűnösnek* bélyegzett népek ingyenmunkáját használták fel, melynek további célja a megfélemlítésük, részbeni megsemmisítésük és vagy beolvasztásuk volt. Kárpátalján bűnösnek számított mindenki, aki a *magyarok alatt* bármilyen állami, hivatali, egyházi tisztséget töltött be, illetve vállalt. Az egykori magyar hivatalnokokat, a hajdani leventeoktatókat, cserkészvezetőket, a római, illetve görög katolikus és református papokat százával hurcolták lágerekbe.¹⁰

1.2 A szovjet hatalom berendezkedése Kárpátalján

1944 és 1950 között ment végbe Kárpátalja ún. *szovjetizálása*: a teljes körű kollektivizálás, és az *osztályharc* keretében a *nép ellenségeinek* megsemmisítése, a görög katolikus egyház felszámolása, a kommunista párt egyedurialma.

1946-ban a helyi pártszervezet utasítására felülvizsgálták a közkönyvtárak, egyesületek könyvállományát és a magyar könyveket, a klasszikusok műveit is kivonták a forgalomból, zömüket megsemmisítették. Helyettük orosz és ukrán nyelvű politikai művekkel, V.I. Lenin (1870–1924) és J. V. Sztálin (1879–1953) életét és munkásságát bemutató *alkotásokkal* látták el a könyvtárakat a *nép felvilágosítására*.¹¹

⁷ A Szovjetunió politikai ifjúsági szervezete. Teljes neve oroszul: Коммунистический союз молодежи

⁸ BOTLIK József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-felvidék és Kárpátalja XIX-XX. Századi történetéhez*. Budapest, Hatodik Síp alapítvány, 2000. 287. (a továbbiakban: BOTLIK 2000)

⁹ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: *Oktatáspolitikai és történelemtanítás a Szovjetunióban és Ukrajnában (1945–2010). I. kötet, Szovjetunió (1945–1991)*. „Lira” Poligráfcentrum, Ungvár, 2013. 222. (a továbbiakban: SZAMBOROVSKYNÉ NAGY 2013)

¹⁰ BOTLIK 2000, 286.

¹¹ FEDINEC–VEHES 2010, 286.

1947-ben kezdetét vette ezeken a területeken az kollektivizálás. A kommunista irányítás a haladás eszközének tartotta a kollektivizálást. Ezen keresztül akarták elérni a falusi lakosság kulturális és anyagi felemelkedését.¹² A kollektivizálás felgyorsításának hathatós eszköze volt a párt- és az állami agitáció, amelyet elsősorban a rádió és a sajtó közvetített. Nem takarékoskodtak a pénzzel annak érdekében, hogy a legeldugottabb faluba is eljusson *a kolhoz és a szovhoz szakirodalom*, valamint a filmhíradó a szocializmus előnyeiről.¹³ 1946-tól kezdődően a kárpátaljai lapokban egyre gyakrabban jelentek meg a kolhozrendszer dicsőítő írások.¹⁴ A mezőgazdaság *szocialista átalakítása* közben, a korábbi szovjet gyakorlatnak megfelelően, sok ezer középparasztot minősítettek kuláknak,¹⁵ akik gyakran a családjukkal együtt kerültek kényszermunka-táborokba. 1950-re Kárpátalján teljesen megszüntették a magánszektor, amellyel szétverték a korábbi életképes gazdálkodási rendszert.

A kárpátaljaiak első ízben 1946. február 10-én kapcsolódtak be a népképviselői választásokba. Ekkor a Szovjetunió kétkamarás Legfelsőbb Tanácsába választottak képviselőket. A választások lebonyolításának felügyeletére több mint száz felelőst küldtek Kijevből és Moszkvából, akik helyben további 12 ezer aktivistát toboroztak. A következő években már nem volt szükség ilyen nagy készületségre, az élet a szovjet rendszernek megfelelő *normális* kerékvágásba folyt. A hatalom szilárd lábakra került a területen.¹⁶

1945. november 15-én, Kárpátalján hivatalos fizetőeszközzé vált a szovjet rubel, amelynek váltópénze a kopejka volt. 1946. június 28-án pedig kezdetét vette a szovjet személyigazolványi rendszer bevezetése.¹⁷

A háború után Sztálin személye körül egyfajta hőskultusz alakult ki. Sztálin, a vezér képe ott lógott minden intézményi falon, a költők, a festők Sztálint örökítették meg műveikben, így a vezér minden könyvben (még a szakácskönyvekben is) szerepelt. 1956. február 14–25. között lezajlott a SZKP XX. kongresszusán Hruscsov¹⁸ a sztálini személyi kultuszt leleplezte, a Szovjetunió vezetésében bekövetkezett hibákért az egykori vezért tette

¹² FEDINEC–VEHES 2010, 275.

¹³ Uo., 277.

¹⁴ CSANÁDI 2004, 192.

¹⁵ Osztályellenségnek nyilvánított birtokos paraszti réteg elnevezése a Szovjetunióban a sztálini rendszer alatt

¹⁶ FEDINEC–VEHES 2010, 218.

¹⁷ *Kárpátalja évszámokban 1867-2010*, 2011, 22.

¹⁸ Nyikita Hruscsovot Sztálin halála után választották meg a Szovjet Kommunista Párt első titkárává. 1958-tól a Minisztertanács elnöki posztját töltötte be. Szakított elődje diktatórikus politikájával, 1956-ban meghirdette a desztalinizációt. Hruscsov megpróbálta a Szovjetuniót reformokkal a szocializmus sztálini korszakából a jólétbe, a kommunizmusba átvinni. 1964-ben eltávolították tisztségéből, politikai hibák vádjával. Lásd: *20. századi egyetemes történet. II. kötet 1945–1995 Európa*. Szerk.: DIÓSZEGI István, HARSÁNYI Iván, NÉMETH István. Budapest, Korona Kiadó, 1997. 512–516.

felelőssé.¹⁹ Kezdetét vette a desztalinizáció folyamata, a sztálini kultusz leleplezése és leépítése. Sztálin halála után a totális oligarchia időszaka következett. A nomenklatura osztályöntudata megakadályozta, hogy új diktátor foglalja el a helyét. A soron következő szovjet vezetők hétköznapi pártfunkcionáriusok voltak, a legfelsőbb hatalom teljesen elszemélytelenedett.²⁰ Nyikita Hruscsov felgyorsította a politikai elítéltek rehabilitációját. Az *olvasás* kezdetekor, az 1953/54-es tanévben nyílhattak meg az első magyar középiskolák Kárpátalján.²¹ 1953–55 között megfigyelhetők az társadalmi-kulturális élénkülés jelei a Szovjetunióban. 1956–64 az *enyhülés* és a hruscsovi reformok (desztalinizáció és bizonyos liberalizáció) évei. Az *olvasás*²² az irodalom és művészetek terén 1956–57-ben is tovább folyt. 1964. október 12–14. között *Szuszlov, Brezsnyev, Malinovszkij*, régi vágású kommunisták, Hruscsovot eltávolították tisztségéből. Helyére Leonyid Brezsnyev²³ került.

¹⁹ KRAUSZ Tamás – SZILÁGYI Ákos: *Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája*. Akadémia Kiadó, Budapest.1992. 191. (a továbbiakban: KRAUSZ – SZILÁGYI 1992)

²⁰ MEDVEGYEV, Roy: *Hruscsov. Politikai életrajz*. Laude Kiadó, Budapest.1989. 111–130.

²¹ BOTLIK 2000, 287.

²² Az *olvasás* elnevezést a korra az 1954-ben Ilja *Ehrenburg* által kiadott *Olvasás* c. kisregény első részéből emelte át a történetírás a hruscsovi irányítás jelzőjévé.

²³ Leonyid Iljics *Brezsnyev* (1906–1982) a Szovjet Kommunista Párt főtitkára. Vezető szerepet játszott a Hruscsov eltávolításában (1964). Belpolitikáját a nagyarányú hadiipari fejlesztések és a rendszer stabilitására való törekvések jellemzik. Külpolitikája a nyitottságra törekedett, azonban az országon belül kíméletlen harcot folytatott a másként gondolkodók ellen.

II. FEJEZET

A SZOVJET IDEOLÓGIA MEGJELENÉSI FORMÁI

A területi és adminisztratív változások új korszakot nyitottak Kárpátalja történelmében. A változások velejárója volt a régi társadalmi rendszer lebontása, s az új rend bevezetése a vidéken. A megváltozott politikai élethez megváltozott szellemi értékrend is társult. Az új hatalom eszmerendszerének elhíntésére felhasználta totalitárius hatalmát. A felülről irányított propaganda már az első években megkezdte az *őslakosság* saját ideáljának megfelelő átformálását, igénybe véve a tömeges *ideológiai erőszak* eszközét.

2.1 Az oroszosítás, mint a szovjet ideológia következménye

A Szovjetunió legnyugatibb szegletében a világháború után haladéktalanul megkezdődött az oroszosítás, igénybe véve mind adminisztratív, mind politikai eszközöket. Az őslakosságnak azonosulnia kellett a „*kivételes, történelmi elhivatottságú egységes szovjet néppel*”.²⁴

A gyorsított *szovjetizálás* célja az volt, hogy Kárpátalját visszafordíthatatlanul integrálják a totalitárius társadalmi-politikai rendszerbe. A szovjet rendszer egyik legfőbb jelensége az állandó ideológiai harc, mindegy, ki és mi ellen, magának a harcnak a folyamata a fontos, amelybe nagy tömegeket lehet bevonni, s ily módon a harc aktív résztvevőjévé formálni. A későbbiekben a rendszer ideológiai harcát a szovjet-orosz hazafiság retorikája váltotta fel.²⁵

Az etnikai és társadalmi szerkezet gyökeres átalakulása, a kultúra és a hétköznapi ideológiai *egyneműsítése*, a nyelvi és kulturális asszimiláció (oroszosítás) hivatalosan a *szovjet internacionalizmus* jegyében zajlott. A homogén társadalom kialakításának és a kommunizmus kiépítésének vele járója volt az *egységes szovjet nép, nemzet* létrehozása. A szovjet vezetés a népek testvéri szövetségének ideológiájával korlátok közé szorította a nemzeti kisebbségek életét. A Kárpátalján élő magyarságot arról kívánták meggyőzni, hogy ők nem *olyan magyarok*, mint a határ túl oldalán élők.²⁶ Ezt szolgálta az anyanyelv használatának korlátozása, az elferdített és hiányos történelemoktatás.

²⁴ FEDINEC – VEHES 2010, 254.

²⁵ HELLER, Mihail – NYEKRICS, Alexander: *Orosz Történelem. II. kötet. A Szovjetunió története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 447. (a továbbiakban: HELLER–NYEKRICS 2003)

²⁶ SOÓS Kálmán – MEDVEZCZ Andrea: „*Akkoriban ez még igen nagy bűn volt*” Adalékok Magyarország és a kárpátaljai magyar kisebbség kapcsolatának alakulásához. In *Tíz évkönyv. Hatodik síp antológia*. Szerk.: Németh István, Penckófer János. XI. évfolyam, 1999/1-4. (a továbbiakban: SOÓS–MEDVEZCZ 1999)

Az internacionalizmus, a népek közötti barátság hirdetésének szemléletes példája a szovjet-magyar határon fekvő *Asztély* és a Szabolcs-Szatmár megye *Beregsurány* települések közötti elterülő Barátság Kert. Ezt a kárpátaljai és magyarországi gyümölcskertészek közösen telepítették. A megalakulásakor területe megközelítőleg 150 hektár volt. Minden évben ünnepi külsőségek között kezdték meg ebben a gyümölcsösben az almaszüretet.²⁷ Az ünnepség szolgált a magyar-magyar kapcsolat ápolására. A Leninről elnevezett Szovjet-magyar Barátság Kertben minden évben megszervezett ünnepségsorozat keretein belül találkozhattak egymással a szétszakított családok, ismerősök.²⁸ 1964. október 9-én rendezték meg az első ünnepélyes almaszüretet a Barátság Kertben.²⁹

Ungváron pedig minden évben megtartották a város sport- és kultúra napját, amelyre az internacionalista testvériség jegyében magyar és csehszlovák vendégek látogatására is sor került.³⁰ A népek barátságának propagálása előadások, felolvasások, politinformációk, agitátor eszmecserék, internacionalista tematikájú elméleti konferenciákon és barátságestek megrendezése formájában történt.

2.2 A szovjet propaganda- és ideológiai munka formái a mindennapokban

A terület uniformizálásának egyik hatékony eszköze volt a káderpolitika. A kollektivizálás felgyorsításának *termékeny* kelléke volt a párt és állami agitáció is, melyet elsősorban a rádió és a nyomtatott sajtó közvetített. Nem takarékoskodtak a pénzzel annak érdekében, hogy a legeldugottabb faluba is eljusson a *kolhoz és a szovhoz szakirodalom*, valamint a filmhíradók a szocializmus előnyeiről. A parasztokat állandó erkölcsi-pszichológiai nyomás alatt tartották, mondván *az emberhez méltó élethez* a kolhozon keresztül vezet az út. Kárpátalján is megismerték az emberek, mi az, hogy szocialista munkaverseny. Számos kolhoztag kapott szovjet munkarendjeleket és munkaérdemrendeket.³¹ Rendszeres gyakorlattá vált, hogy a kárpátaljai parasztokat *tapasztalatszerzés* céljából kelet-ukrajnai kolhozokba küldték ki, az élenjáró kolhozistákat oklevelekkel, kitüntetésekkel halmozták el, fényképük felkerült az ún. dicsőségtáblára.³²³³

²⁷ VERESS Gábor – CSANÁDI György: *Barátságban az erők.* Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1974. 86. (a továbbiakban: VERESS–CSANÁDI 1974)

²⁸ SOÓS–MEDVEZ 1999

²⁹ CSANÁDI 2004, 240.

³⁰ ГРАНЧАК, І.–ПАЛЬОК, В.: *Місто над Ужем.* Видавництво Карпати, 1973. 270. (a továbbiakban: ГРАНЧАК–ПАЛЬОК 1973)

³¹ FEDINEC–VEHES 2010, 283.

³² FEDINEC–VEHES 2010, 279.

³³ Uo., 232.

Az 1946-ban alakultak meg az iskolán kívüli népművelő csoportok. A csoportok célja, hogy felvilágosítsák a „*kapitalizmus miatt testi szegénységben és lelki sötétségben élőket*”.³⁴ Az iskolán kívüli népművelés egyik leghatásosabb eszközeként tartották számon a műkedvelő színjátszást. A falu *művelésének* ez volt az egyik leghatásosabb módja. A színdarab megválasztása előtt egyeztetni kellett a városi könyvtárral, vagy a cenzorral. A cenzor pedig csak olyan színdarabra adhatott engedélyt, amelyek *nevelő hatásúak, nemesen gyönyörködtetőek, nem sértik az új világ eszmekörét*. Az iskolán kívüli népművelési bizottság ismeretterjesztő-, továbbképző-, ukrán és orosz nyelvi tanfolyamokat is rendezett. Előadásokat tartottak földművelésből, állattenyésztésből, szőlő- és borkezelésből, méhészetből és egészségtanból. Az előadásokat a helyi iskola tantestülete, a párttitkár és a község gazdasági szakembereinek a kötelessége volt irányítani.³⁵

1947-től kezdve megnyíltak a politikai iskolák. A beregszászi járásban 7 hónapig tartó képzésben vettek részt a propagandisták. A tömegpolitika kiemelt szerepet játszott a korban. A falusi lakosság körében a tömegpolitika terjesztése az agitátorok segítségével valósulhatott meg. Az *agitkollektíva* feladatkörébe tartozott a kommunista eszmék terjesztése a széles néprétegek között. A kommunizmus eszméinek hathatós eszköze volt a pártiskolák létrehozása is.

Az *új, szovjet identitású ember* kialakítása fontos szerepet kapott az ideológiai nevelésben. Ennek folyamatát összetettnek és fokozatosnak ítélte meg a marxizmus leninizmus, a szocializmus alapjain haladva. Az agitátorok feladatához tartozott a politikai ismeretek terjesztése, az aktív kultúrmunka a dolgozók között.³⁶

A magyarlakta települések és kolhozaik, iskoláik stb. vezetésére *segítségként* ukrán és orosz kádereket hoztak az ország különböző részeiből.³⁷

A propagandapolitika nyomon követhető a különböző alkalmi és közgyűlési felszólalásból, amelyeknek célja, hogy az állampolgárok komfortérzetét növeljék a rendszer elfogadásának fejében. A felszólalások során a kommunizmus előnyeire hívták fel az állampolgárok figyelmét.³⁸ A vezető kommunisták, élmunkások példaképként jelentek meg a vidék lakosai előtt. A kommunista jelzőt – a korabeli patetikus szóhasználattal – az állam és a

³⁴ SZ. N. : Iskolán kívüli népművelés a magyar falvakban. *Vörös Zászló*, 1946. január 6. 2.

³⁵ A *Vörös Zászló* 1947-es évben megjelent cikkei alapján

³⁶ ГРАНЧАК – ПАЛЬОК 1973,264.

³⁷ БОТЛИК 2000, 288.

³⁸ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний Архів Закарпатської області) Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátaljai területi Bizottságának anyagai.(a továbbiakban: ДАЗО) Фонд 1, опись 1, Докладная записка о некоторых предложениях областного лекционного бюро. од. зб. 2480. л. 11–15.

társadalom vezető erejének, önfeláldozó élharcosainak, a munkafront, és a közélet hangadóinak megnevezésére, a szocialista versenyek előmozdítóira használták.³⁹

Már a szovjet hatalom első éveiben megalakultak az első önképző körök, amelyek fontos helyet foglaltak el a szocializmus erőltetett térnyerésben. Az önképzőkörök művészeti csoportjai által előadott műsorszámok között ott találjuk a népi énekeket és táncokat, amelyeket a környék kolhozistáinak előadásában tekinthetett meg a nagyerdemű. A színdarabok a kolhozi életet dolgozták fel, annak problémáit, szépségeit. Az önképzőkörökben a dolgozók fontos feladata volt a közösségi művelődés és az önképzés változatos lehetőségeinek az adott intézményben történő megteremtése. Az agitátoroknak fontos feladata volt, hogy a fiatalok tömegei számára vonzó szabadidős programokat szervezzenek, elősegítsék a fiatalok színvonalas szórakozását és az amatőr művészeti mozgalom kibontakozását.⁴⁰

A kommunizmus eredményeként tudták be a kultúra, ezen belül a szovjet kultúra széles körű terjesztését. A szovjet állam nagy hangsúlyt fektetett a könyvtárak létrehozására. A falvak és városok állami közkönyvtárral rendelkeztek. A kisebb településeken, ahol nem haladta meg a lakóházak száma az ötvenet, vándorkönyvtárak és könyvkihordók dolgoztak.⁴¹ A szovjet könyvtár feladata a dolgozók műveltségét és politikai színvonalát emelése volt.⁴²

A népművelés eszközei voltak a falusi klubok, művelődési házak is. A klub feladatai közé tartozott, a friss újságokkal, politikai irodalommal történő ellátás, faliújság és szemléltető agitáció biztosítása. Továbbá fontos elvárás volt a *klub-vezető* számára az, hogy aktuális feliratok és a szovjet haza vezetőinek portréi díszítsék a falakat. Ugyancsak a klub vezetőinek feladata volt az önképzőkörök, tanulócsoporthoz, felolvasások megszervezése is. Ezek a klubok gyakran agitációs központokként is üzemeltek, ahol filmeket vetítették, társasjátékokat mutattak be, előadásokat tartottak földművelésből.

Az iskolán kívüli aktív művelődés legfontosabb feladatának a szocialista életmód és magatartás megvalósítását tekintette. Ennek egyik alappillérenek számítottak a falusi művelődési otthonok. A jellemzően városi szintéren működő „kultúrotthonoktól” elvárta a hatalom, hogy a környék lakosainak is nyújtson szórakozási-művelődési lehetőséget.

³⁹ FEDINEC–VEHES 2010, 220–240.

⁴⁰ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Докладная записка о проведении совещаний культпросветработников по итогам июльского пленума ЦК КПСС и о задачах культурнопросветительных учреждений в свете решений с пленума в Межгорском, В-Березнянском, Хустком, Береговском, Виноградовском, Ужгородском, Иршавском, Виноградовском, Тячевском районе и гор. Ужгороде. од. зб. 150. л. 2–10.

⁴¹ SZOVJET KÁRPÁONTÚL 1968, 32.

⁴² SZ.N. : Terjesszük a szovjet irodalmat. Vörös Zászló, 1949. augusztus 14. 2.

Az ideológiának állandóan hatni kell az emberekre, nem lehet kampányszerűen folynia. A *kulturált pihenésről* és szórakozásról a kommunistáknak és komszomoloknak kellett gondoskodnia, ill. a falusi aktivistáknak *bensőségesen* kellett eszmecserét folytatni az emberekkel a kolhoz ügyeiről, a párt által a mezőgazdaság elé állított feladatokról, „*megdicsérni az élen járókat, megbírálni a lustákat*”.⁴³

A kultúrintézmények szilárd támaszpontjaivá váltak a tömegpolitikának és kultúrmunkának. A kultúrintézményeket hasznos segítségként tartották számon a *dolgozók a kommunista erkölcsének meghonosításában*. Az egyes falusi kultúrintézményben a kukoricatermesztésben élenjáró kolhozistáknak, *tapasztalatcsere-sarkot* rendezték be.⁴⁴

A szovjet vezetés megerősítette a könyvtárak, klubok munkáját. Ezen intézmények tematikai esteket szerveztek, politikai és szépirodalmi könyveket állítottak ki. A műkedvelő körök falvakban és városokban egyaránt működtek. Az agitátorok munkáját kampányszerűnek, tervszerűnek és következetesnek ítélte meg a hatalom. A könyvtáraknak feladata volt még a kolhoztagok olvasásra ösztönzése, irodalmi estek, olvasói és szépirodalmi konferenciák szervezése. A városi könyvtárak segítettek a kisebb falusi könyvtáraknak, abban, hogyan javasoljanak és terjesszék a könyveket, s hogyan szerezzenek több olvasót.⁴⁵

2.3 A szovjet ideológia megnyilvánulása az iskolai nevelésben

Már 1945-ben Ungváron megalakultak az első ideológiai alapokon nyugvó átképző szemináriumok a tanárok számára. A Szovjetunióból a hatásosabb átképzés érdekében tanárokat és segédkönyveket küldtek Kárpátaljára.⁴⁶ Ugyanakkor a kárpátaljai iskolaterv, akárcsak a Szovjetunió összes többi szegletében, az asszimiláció és az ideológiai manipuláció eszközévé vált.

A tisztogatások az értelmiségi réteget is érintették. Az entellektüel legnépesebb táborát, az oktatási intézmények és a papság társadalma alkotta. A leghatásosabb fegyver ellenük az anyanyelvű oktatás, a magyar történelemtanítás, egyáltalán a magyar nyelvhasználat megszüntetése, mely maga után vonhatta volna a helyi magyarság megsemmisülését. 1955-ben a politikai tudás szélesítésére és terjesztésére előadás sorozatok

⁴³ SZ.N: Tegyük változatossá az ideológiai munkát. *Vörös Zászló*, 1964. február 12. 2.

⁴⁴ POLJÁK V.: Emeljük a kultúrfelvilágosító munkát a mai körülmények színvonalára. *Vörös Zászló*, 1963. július 11. 4.

⁴⁵ OVSZJANYIKOV V.: Emeljük magasabbra falun a kultúrfelvilágosító munka pártirányításának színvonalát.

Kárpáti Igaz Szó. 1954. január 10. 2.

⁴⁶ ГРАНЧАК–ПАЛЮК 1973, 159.

voltak megye szerte. Az előadások fő témája a *magyar és ukrán burzsoá nacionalista tevékenység* ellen irányuló propaganda terjesztése volt.⁴⁷

Az 1953-ban bekövetkezett enyhülés a közoktatásban is éreztette hatásait. A magyar közoktatási hálózat lassan fejlődött, ám 1954-től megnyitották az első magyar nyelvű középfokú intézményt. Először csak a nagyobb falvakban (Nagybereg, Nagydobrony, Gát, Kaszony) létesült magyar középiskola.⁴⁸

Az oroszosítást szolgálta az a gyakorlat is, hogy 1947-től a nemzeti kisebbségek (magyarok és románok) iskoláiban nem tanították az ukrán nyelvet,⁴⁹ az orosz nyelv viszont emelt óraszámban szerepelt a tantervben. Így az a paradox helyzet állt elő, hogy a kisebbségekhez tartozók idősebb nemzedék részben még beszélte az ukrán/ruszin nyelvet, a gyerekeik azonban már csak oroszul tanulhattak meg. Az a tény, hogy az orosz nyelv vált a nemzetek közötti érintkezés nyelvéné, legfeljebb a nagyorosz nacionalizmus érdekét szolgált. Az iskolai oktatásban kötelező tantárggyá vált az orosz nyelv. Az orosz, mint *nemzetek közti érintkezés nyelveként* tartották számon.⁵⁰ A magyar települések iskoláiban az orosz nyelvet oktatták, orosz nyelvű könyvek árasztották el a könyvtárakat és a könyvesboltokat.⁵¹ A magyar iskolák tankönyveit az orosz eredetiből fordították. A fordításos tankönyvek alól a magyar nyelv és irodalom tankönyvek természetesen kivételt képeztek. A legelső kárpátaljai magyar irodalom tankönyvet (1950) az akkor Moszkvában élő *Hidas Antal* írta, az összes többi pedig helyi szerzők (*Csengeri Dezső, Drávai Gizella, Balla László, Gortvay Erzsébet* és mások). A Kárpáti Kiadó, nem nemzetiségi kiadó volt, de kezdettől működött magyar osztálya, sőt 1959-től magyarországi kiadókkal jelentettek meg közös kiadványokat.

A szovjet időszakban Kárpátalja-szerte tizenöt úttörőpalota, öt sportiskola, két ifjú technikusok háza, két ifjú természetvédő állomás, továbbá gyermek turistatelepek és gyermekvasút létesült, valamint sorra nyíltak meg az ún. „internacionalista barátság klubjai”.⁵² A területen a tanulók kötelezően tagjai voltak az úttörő és kultúrpaloták szakköreinek.

⁴⁷ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Отчет президиума правления Закарпатського областного отделения общества по распространению политических и научных знаний. од. зб. 2504. л. 20–21.

⁴⁸ S. BENEDEK András: *A tettenérhető történelem*. Kárpátaljai nemzetiség-kultúrtörténeti vázlat. Intermix Kiadó, Budapest-Ungvár, 1993. 67. (a továbbiakban: S. BENEDEK 1993)

⁴⁹ *Kárpátalja évszámokban 1867-2010*, 2011. 140.

⁵⁰ FEDINEC–VEHES 2010, 257.

⁵¹ MÓRICZ 2001, 143.

⁵² Uo., 257.

Ugyancsak az internacionalizmus jegyében megkezdtek az ún. *vegyes tannyelvű* iskolák szervezését.⁵³ Ezek létrejöttének okáról Szamborovszkyné Nagy Ibolya általunk már idézett munkájában olvashatunk.⁵⁴

A Kelet-Ukrajnából érkezett tanárok segítették az oktatás új alapokon történő megszervezését. Az iskolák az internacionalizmus jegyében működtek. Az ungvári iskolákban tanító tanárok az oktatói-nevelői munka szerves részévé tették a szocializmus előnyeinek hirdetését. A kárpátaljai iskola hálózat nagy átalakításon ment végbe a szovjet rendszer alatt. A tradíciós nyugat-európai orientáltság helyébe kelet-európai modell lépett. Megkezdődött a vidék izolációja a Nyugattól.⁵⁵

A Szovjetunióban fontosnak tartották az ideológiai oktatást, amely által a gyerekek széleskörű befolyásolását kívánták elérni. Az iskolákban tömeges ideológiai munkát folytattak az internacionalizmus és a szovjet hazafiság jegyében.⁵⁶

1954-es pedagógusi értekezleten részt vettek a tanítók és tanárok, a népoktatási dolgozók, s szovjet Komszomol szervezetek képviselői. Az értekezleten az iskolák legfőbb feladataként a nevelői-oktatói munka javítását jelölték meg. Szó esett arról, hogy hogyan kell az előadásokkal közelebb hozni a tanulókhoz *a szocialista építés gyakorlatát*. Az iskolai oktatás során olyan ismertekkel kellett ellátni a tanulókat, amelyek az iskola befejezése után segítettek a kolhozokban, munkakollektívákba történő belépésben. Ennek értelmében nagy szerepet kaptak az iskolák mellett kialakított kísérleti állomások. A szovjet iskolák tanárainak meg kellett találniuk a helyes utat, hogy *vágyat keltsenek tanulóknak a mezőgazdasági munkák iránt*. A tanulók előmenetelét három tantárgyból vizsgálták meg: matematikából, orosz- és ukrán nyelvből. A tanároktól, akárcsak az ideológia arcvonal összes dolgozóitól megkövetelte a hatalom a legaktívabb részvételt a lakosság körében folyó agitációs tömegmunkában.⁵⁷

Kárpátalja iskoláiban bevezették a Szovjetunióban elfogadott tantervet, amely az asszimilációt és ideológiai befolyásolás eszközeként vált. Az 1959-es iskolatörvény kötelezővé tette a nyolcosztályos oktatást.⁵⁸ 1959–60-ban Kárpátalján 1020 iskolában 182 ezer tanuló

⁵³ S. BENEDEK 1993, 68.

⁵⁴ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY 2013, 226.

⁵⁵ БОЛДИЖАР, М. : *Написи історії Закарпаття*. Госпрозрахунковий редакційно-виданничний відділ управління у справах преси та інформації, Ужгород, 2003. 341.(a továbbiakban:Болдижар 2003)

⁵⁶ ГРАНЧАК–ПАЛЬОК 1973, 217.

⁵⁷ Sz. N.: Teremtünk szorosabb kapcsolatot az iskolák tanítási –nevelőmunkája és az élet között. *Kárpáti Igaz Szó*, 1954. január 5. 1.

⁵⁸ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY, 2013. 85.

tanult.⁵⁹ Az 1955-ös év első negyedében a terület minden járásában, ahol középiskola működött, ateista előadássorozatra került sor.⁶⁰ Az agitátorok felhívták a figyelmet arra, hogy az internacionalista nevelésre a tanárnak minden órán törekednie kell. Ez legkönnyebben a 9. osztályos Szovjetunió története tárgynál volt megvalósítható (*a Nagy Októberi Forradalom és a Nagy Honvédő Háború* leckék oktatásánál). Mindemellett az internacionalizmusnak meg kellett nyilvánulnia az irodalomórákon is. A pedagógus párhuzamot vonhatott Petőfi Sándor és Tarasz Sevcsenko élete és munkássága között.⁶¹

Az 1950–60-as években a 3–10. osztályban *Szovjetunió történelemét* tanították, heti 4 órában. Nemzetiségi történelmet nem tanítottak. Heti 3–5 órában orosz nyelvet és irodalmat tanultak az iskolások.⁶² Az 1950–60-as években a középiskolák szakosodtak valamilyen mezőgazdasági, gazdasági szakirányba. Így a középiskolák *kitermelték* a jövő munkásait, a gazdasági ágazatokba.⁶³

A korabeli szovjet szakirodalom adatai szerint 1955–56 között Kárpátalján 911 iskola működött, amelyekben 147 800 gyerek tanult. Az iskolák száma 1963–64-re 1041-re nőtt, a tanulók száma pedig 218 400-ra. Az iskolákban 1963–64 között 12 000 tanár dolgozott. 1960–61 között Kárpátalja magyar nyelvű jáásaiban – a beregszászi járásban 13 000, nagyszőlősi járásban 18 000, a munkácsi járásban 15 700, az ungvári járásban pedig 12 700 tanuló járt iskolába.⁶⁴

Az 1950-es években Kárpátalja szerte a szakközépiskolákat, technikumokat nyitottak. 1963-ban jött létre az ungvári egyetem tagozataként a magyar tanszék, amely két év múlva önállósulhatott.⁶⁵ A felsőfokú iskolák és végzőseinek legfőbb feladatai közé tartoztak a marxizmus–leninizmus elvei alapján képzett szakemberek, akik tudományos munkájukkal elősegítik majd a kommunizmus építését. Az intézmények gondoskodtak a tudományos-pedagógiai kádereképzésről, a diákok pedig a tudományos és politikai ismeretek munkások közötti terjesztéséről. A felsőfokú intézményekben a szakiránytól függetlenül a marxizmus-leninizmus elmélete, a kommunista erkölcsre és munkaszeretetre való nevelés mindenki számára kötelező volt.⁶⁶

⁵⁹ БОЛДИЖАР 2003, 345.

⁶⁰ ДАЗО, Фонд 1, опис 1, Довідка про стан ідейно-виховної роботи серед молоді. од. зб. 2511. л. 38.

⁶¹ VERESS – CSANÁDI 1974, 60–62.

⁶² БОЛДИЖАР 2003, 347.

⁶³ УО., 348.

⁶⁴ *Народне господарство радянського Закарпаття. Статистичний збірник*. Видавництво «Карпати».. Ужгород. 1969. с. 167, 169.

⁶⁵ BOTLIK 2000, 289.

⁶⁶ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY 2013, 80–81.

A pedagógusok nevelési céljai közzé tartozott, hogy a serdülő nemzetékből *új embert alakítson ki*, akik a kommunizmus építésére fognak törekedni.

Az ateista nevelésnek a tanórákon is meg kellett nyilvánulnia, ill. az iskolán kívüli foglalkozásokon és a családokban is. Ezt a nevelést már első osztálytól kellett megkezdeni, amelynek *fontosságáról* a későbbiekben sem volt szabad megfeledkezni. A *tudományos ateizmus* szellemében történő nevelésben nagy jelentősége volt a fizikának, biológiának, kémiaának. A hathatós ateista nevelés érdekében a szülőket is nevelni kellett számukra is ateista előadásokat mutattak be, hogy *erősítsék, kialakítsák a materialista világnézetet*. A kommunista ember kialakításának fontos szegmense volt, *„hogy mentes legyen a múlt csökevényeitől, a vallási hiedelmektől”*.⁶⁷

A szovjet tanárok feladata volt, hogy szovjet szellemben neveljék a tanulókat. A tanárok a szovjet irodalmi munkák által befolyásolhatták a felnövekvő nemzeték világnézetét. A szovjet irodalmi alkotásokat, ha azok nem teljes mértékben egyeztek meg a kommunista elvekkel, a tanár feladata volt megmagyarázni. Így például Tarasz Sevcsenko műveiben, amikor a *„a költő egyházi terminológiát használ, mint szent, isten, imádság a tanárnak fel kell hívni a figyelmet, hogy ezek nem bizonyítják a parasztköltő vallásosságát. Ellenkezőleg a bibliai alakok Sevcsenkónál csak eszközül szolgáltak és vallásellenes meggyőződését bizonyítják”*. Sevcsenko, a tanár magyarázata szerint, nem volt következetes ateista, de küzdött a vallás népbútítása ellen.⁶⁸

A pedagógusoknak törekedniük kellett, hogy a *materialista világnézettel új kommunista vonásokkal felruházott embereket* neveljenek. Az ateista nevelés csak akkor lehetett hatásos, ha az egyidejűleg valósult meg az iskolai oktatásban, a családban és társadalomban. A tanároknak az ateista előadáson elhangzott beszédeiket tudományos tényekkel kellett alátámasztaniuk. Mint például, a szovjet tudománynak, ezen belül is űrhajózás fejlődésének köszönhetően sikerült bebizonyítaniuk, hogy a nincs mennyország az űrben. A tanulók körében kifejtett ateista munka eredményeiről a tanárok dolgozatok által bizonyosodhattak meg. A dolgozatokban a következő kérdésekre várták a tanulóktól a válaszokat: *„Mit tudok a vallásról?”*, *„Mi a véleményem a vallásról?”*, *„Hogyan leplezi le a tudomány a vallás koholmányait a világ teremtéséről”*, *„Miért nem hiszek istenben”*. Az iskolákban iskolai ateista csoportokat hoztak létre, amelyekben a diákok társaiknak tartottak előadásokat. Mindemellett törekedni kellett arra, hogy a tanulókat vizuális eszközök

⁶⁷ SZ.N.: Neveljünk ateistákat. Vörös Zászló, 1963. január 9.2.

⁶⁸ LAZORKA V.: Ateistákat nevelünk. Vörös Zászló, 1962. február 15.3.

tárházának felhasználásával is az ateizmusra neveljenek. Így filmvetítésekre, ateista képzőművészeti és tudományos kiállításokra került sor. Ugyanakkor a pionírvezetőknek a pionírgyűlések során olyan meséket és elbeszéléseket kellett felolvasniuk, amelyek leplezték a vallás reakciós mivoltát.⁶⁹

2.4 Októbristák, pionírok, Komszomolok, agitátorok

A szovjet vezetés tisztában volt azzal, hogy szüksége van a fiatalok megnyerésére. Emiatt fontosnak tartották a szocialista értékrenden alapuló szocializációt. Ennek első foka az óvodai nevelésben nyilvánult meg. Az óvodákban megtalálható volt az ún. vörös sarok, a falakat Lenin képek díszítették. Az aktuális óvodai ünnepek keretében Lenint és a szovjet hadsereget éltető, pártot dicsőítő versek hangzottak el. Környezetismeret foglalkozásokon belül kaptak helyet a hazafias nevelés anyagai. Itt megismerkedhettek a gyerekek Lenin életével, Lenin életéből merített tanmesékkel és a szovjet hadsereggel.⁷⁰

A 7–9 éves kisiskolások októbristák lettek. Ők voltak a leendő pionírok. Az októbristák jellemvonásai a tisztesség, szófogadóság, vidámság, szorgalmasság.⁷¹ Az októbristák különböző szakkörökön vehettek részt. Szinte minden városban és faluban működött októbrista énekkar. Az énekkarok könnyű gyermekdalokat tanultak, olyanokat, mint „*Uljanov Vologya arcképe*”, „*Mi űrhajósok*”.⁷² A pionírszervezetek egybefogták a középiskolák tanulóit, a szocialista elvek alapján működtek, önkéntes munkát végeztek, nyári táborokban vettek részt. A pionírgyűlésekre minden héten vasárnap került sor. Ezen összejövetelek során előadások hangzottak el a szovjet vezetők életéről, az aktuális párteseményekről. A pionírvezetők feladata volt a pionírgyűlések megszervezése, a negyedéves tervek elkészítése a szervezet számára. A szervezet tevékenysége papír- és gyógynövénygyűjtésben, falu/várostisztításban nyilvánult meg (ún. *szubotnyikokban*), ill. az ünnepeken történő részvételeken.⁷³

A komszomolok feladata a tanulók látáskörének szélesítése, a szocializmus előnyeinek hirdetésében volt meghatározva. A komszomolokat, mint a Kommunista Párt leghűségesebb segítőit, a felnövekvő nemzedék formálóit tartották számon. A Komszomol szervezeteket a párt irányította, míg a pionír szervezeteket a Komszomol. 1955-ben az ungvári Komszomol

⁶⁹ TIMOSCSUK P.: Harcos ateistákat nevelünk. *Vörös Zászló*, 1960. április 23. 2.

⁷⁰ ADATKÖZLŐ: Váradai Natália (1937–2013) egykori mezőkaszonyi óvodai vezetőnő közlése alapján

⁷¹ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY 2013, 233–252.

⁷² CILJO I.: Dalolnak az októbristák. *Vörös Zászló*, 1963. július 4. 3.

⁷³ ADATKÖZLŐ: L. N. (1937–) egykori pionírvezető a Csonkapapi Általános- és a Mezőkaszonyi Középiskolában.

gyűlésén a jelenlévők elismerésüket fejezték ki a moszkvai szervezet irányába. Továbbá megfogadták, hogy a kárpátaljai Komszomolok hűen fogják teljesíteni a kommunista párt utasításait, a területen hirdetik a lenini elveket, munkára propagálnak és segítenek a párt határozatainak teljesítésében.⁷⁴ A fiatalok között a területen 2680 agitátor végzett munkát. 1955-re a Komszomol szervezetnek Kárpátalján 8456 tagja volt.⁷⁵ A komszomolok ifjúsági esteket, előadásokat szerveztek a megye járásaiban.⁷⁶

Az 1954/55-ös tanévben a területen összesen 520 kilenchnapos politikai iskola működött, amely a káderképzésért felelt. A politikai iskolákban nappali és levelező oktatás is folyt. A képzéseket a Szovjetunió belsejéből érkezett kommunisták tartották.⁷⁷ A Beregszászi járásnak 26, a munkácsi járásnak 35, az ungvári járásnak 43 politikai iskolája működött 1954–1955 között.⁷⁸ Feladatuk a vidék lakosságának teljes integrálása a szovjet rendszerbe. Az agitátortok a gyárakban, teljesítettek munkát, ahol a szervezett és önképző csoportok haladásáért feleltek. A munka során előadásokat tartottak a kommunista párt történetéből, Lenin életéről.⁷⁹

Az 1957-ben a Komszomol gyűlésének irataiban arról olvashatunk, hogy a területről 200 ezer komszomol utazott az ország keleti és északi részére az újjáépítési munkákban történő részvételre.⁸⁰ Az ifjúsági szervezet legfelsőbb vezetése szintén igyekezett a legodaadóbban megvalósítani a párt érdekeit.⁸¹

A falusi nép körében a tömegpolitika terjesztése az agitátorok segítségével valósulhatott meg. A kommunizmus eszméinek hathatós eszköze volt a pártiskolák létrehozása. A propagandisták Leninből mitikus vezért faragtak. Lenin lett a legnagyobb bölcs és államférfi, a népek és a dolgozók barátja és tanítója. Számos propaganda-film, illetve újságcikk jelent meg Lenin életéről és tetteiről, magasztalt személyéről. Az agitátorok célja,

⁷⁴ *Радянське Закарпаття 1946–1958. Документи і матеріали.* Ужгород. Видавництво Карпати, 1985. 134. (a továbbiakban: РАДЯНСЬКЕ ЗАКАРПАТТЯ 1985)

⁷⁵ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Справки отчеты статистического управления органов и учреждений культуры о работе культпросвет учреждений. од. зб. 2509. л. 63–70.

⁷⁶ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Інформація про мережу комсомольської політосвіти на 1960–61 навчальний рік. од. зб. 154. л. 20.

⁷⁷ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Довідка про кількісний та якісний склад працівників культурно-освітніх закладів, од. зб. 2509. л. 77–86.

⁷⁸ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Справки отчеты статистического управления органов и учреждений культуры о работе культпросвет учреждений, од. зб. 2509. л. 110–112.

⁷⁹ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Докладная записка о проведении совещаний культпросветработников по итогам июльского пленума ЦК КПСС и о задачах культурнопросветительных учреждений в свете решений с пленума в Межгорском, В-Березнянском, Хустком, Береговском, Виноградовском, Ужгородском, Иршавском, Виноградовском, Тячевском районе и гор. Ужгороде. од. зб. 150. л. 10–12.

⁸⁰ Ez valószínűleg a donbászi munkaszolgálatra való elhurcolás vetülete a korabeli kiadványban (1985)

⁸¹ РАДЯНСЬКЕ ЗАКАРПАТТЯ 1985. 152.

hogy megismertessék a különböző intézményekben, iskolákban, munkahelyeken a fiatalokkal a *kapitalista országok és gyarmatok népeinek életét, harcát, küzdelmét a szabadságért, a kultúráért, az elnyomás és kizsákmányolás ellen*. A fiatalok figyelmét arra kell irányítani, hogy vessék meg a „nyugati népek morális erejét bénító, tudatát elhomályosító, az imperializmus érdekeit kiszolgáló nyugati álkultúrát.”⁸²

Kárpátalján tevékenykedő agitátorok feladatai, önképzési és ideológiai munkája jól nyomon követhető a levéltári anyagokban. Az agitátorok havonta kétszer-háromszor politikai gyűléseken vettek részt, ahol megismertették őket a munkások körében elvégezendő feladatokkal, megbeszéléseket tartottak arról, hogyan tudnak hatni az emberekre, továbbá ahol személyes tapasztalataikat oszthatták meg egymással.

Maga az agitátor munkája is ellenőrizve volt. A gyárakban tevékenykedőktől a jobb és gyorsabb munkát, kolhozok brigádjaiban, csoportjaiban munkálkodóktól nagyobb termelési hozamot, míg a falvak és városok lakosai közt a kommunista erkölcs terjesztését várták el. Az agitátorok előadásaitól a munkaszeretet és munkahullám fellendülését várták. A kolhoztagok közt végzett rendszeres felvilágosító munkától pedig a kolhozok szilárdítását, az állatállomány gyarapodását, földművelés új kultúrájának meghonosodását várták. A lakosság körében végzett ideológiai munka során az agitátortok a marxizmus-leninizmus elveiről, a *vallás leküzdésének útjairól* felolvasásokat, beszélgetést folytattak.⁸³

Az 1950-es évek végén a kommunisták a marxista-leninista művek önálló tanulmányozását tűzték ki. Az önálló tanulmányozásnál nagy szerepe volt a tudatos munkatervnek és a rendszeres munkának. A rendszer ez által a módszer által kívánta elérni a területen aktívan dolgozó kommunisták eszmepolitikai színvonalának emelését.

1954-ben szavazásokat tartottak a Szovjetunió területén. A szavazásokat megelőzőleg az agitátorok munkája a kétszeresére duzzadt: tízes házcsoportokban és a szükség esetén a szavazó polgárok lakásaiban tartottak előadásokat, felolvasásokat a szavazásokat illetően. A szavazó helységek az agitáció központjává váltak. A beregszászi járási több agitációs központjában „*tájékoztató asztal*” nyílt, ahol szovjet állampolgárok jogaikkal és kötelességeikkel ismerkedhettek meg.⁸⁴

Ungváron 1960-ra az agitátorok 122 *politiskolát* és 112 elméleti szemináriumot hoztak létre. Pártoktatásban ekkor a városban 5 185 ember részesült, akikből 2 222 kommunista volt.

⁸² ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Работа клубов и других просветительных учреждений по пропаганде дружбы народов, од. зб. 2514. л. 38.

⁸³ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Информация о состоянии массово политической и культурно просветительной работы в Хустском райком КП Украины на 10 января 1955 года, од. зб. 2683. л. 74–79.

⁸⁴ Sz. N.: Az agitátorok felkeresik a választókat. *Kárpáti Igaz Szó*, 1954. január 30. 3.

A megyeközpontban a politikai csoportok száma megkétszereződött. A pártoktatás terén kiemelkedtek a közép- és szakiskolák, a megyei felnőtt- és gyermekkórház. 1960-ban az ungvári *Politiskola* épületében a dicsérettáblára nyolc agitátor került fel, 11 agitátor a munkájáért kitüntetésben részesült.

1960-ban Lenin születésének 90. évfordulóját méltatták megyeszerte. Ungváron Lenin-napokat tartottak, amelynek keretében a *Politiskola* és a Honismereti Múzeum Lenin életéből és munkásságából kiállítást és filmvetítést szervezett.⁸⁵

1960. április 4-én a Beregszászi járás falvaiban munkaszüneti napokon előadássorozatokra került sor. Ezen a napon 49 előadás hangzott el a járás különböző falvaiban. Az előadások tematikus felosztása a következő volt:

- 16 előadás Lenin születésének 90. évfordulójára,
- előadás a magyar katonák területről történő kiszorításáról,
- 21 előadás Hruscsov Franciaországban tett látogatásáról,
- 3 előadás az ateizmusról,
- 1 előadás a szovjet szépirodalomból.

Az előadások közül 41 magyar nyelven, 3 oroszul és 5 ukránul volt megtartva.⁸⁶

A Kárpátaljai Kommunista Párt Archívumában található 1961-es forrás e szavakkal összegezte az agitátorok munkáját: „*A nevelőmunkának köszönhetően változott az ifjúság erkölcsi és politikai meglátása. A változásoknak köszönhetően erős a tanulmányi fegyelem, megnőtt a politikai érdeklődés, nagyobb lett a fizikai munka becsülete. Ifjúságunk becsületes, dolgoz, egészséges szellemű, szocialista hazájához hű. Nagymértékben hozzájárult ehhez az iskolai nevelés és az iskolán kívüli nevelői munka.*”⁸⁷

A hivatalos propaganda a sajtó segítségével mutatta be, emelte példaértékűvé a *kommunista erkölcsöt, a kommunisták megváltozott életformáját*. A kolhozokban dolgozók eredményesen dolgoztak, teljesítették a normában megállapítottakat, s tanulnak, szórakoznak, *kommunista magatartást* tanúsítottak, a kommunizmus építőinek erkölcsi kódexe szerint éltek.⁸⁸ A Komszomolok a tervek teljesítése mellett „*vidáman, kulturáltan élnek*”. A *kulturált*

⁸⁵ ДАЗО, Фонд 1, опис 5, Інформація про хід виконання Ужгородським міськом КП України від 9 січня 1960 року «Про завданнях партійної пропаганди в сучасних умовах», од. зб. 129. л. 1–4.

⁸⁶ ДАЗО, Фонд 1, опис 5, Інформація о проведенні лекцій вихідного дня в населених пунктах Береговського району, од. зб. 133. л. 15–16.

⁸⁷ ДАЗО, Фонд 1, опис 1, Довідка про керівництво ідейно-політичним вихованням комсомольців та неспілкової молоді ЛКСМУ, од. зб. 131. л. 2–5.

⁸⁸ KENÉZ A.: Kommunista módon. *Vörös Zászló*, 1963. január 12. 2.

kommunista szórakozási lehetőségek közzé tartoztak a városokban és a falvak kolhozai mellett működő énekkarok, színjátszó csoportok sport és sakk szakkörök.⁸⁹

2.5 A szovjet ideológia megjelenítése a tömegkommunikációban

Az állami felügyelet alatt álló írott sajtó aktívan részt vett a szovjet nemzetiségpolitika célkitűzéseinek megvalósításában. Elsősorban ideológiai téren jelentettek nélkülözhetetlen segítséget, a hivatalos propagandát közvetítették a lakosság felé.

Az újságok mondanivalója elsősorban nevelő jellegű volt, a lenini nemzetiségpolitika helyességét hangoztatta, a szovjet nép egységét, a szovjet hazafiság, valamint a régi kötöttségek leküzdését, a burzsoá nacionalizmus és a vallási hagyományok elleni harc szükségességét hirdette. A bolsevik sajtót, mint a párt éles fegyverét tartották számon. A sajtó által valósulhat meg a szocializmus előnyeinek terjesztése a széles néprétegek között.

Kárpátalján a szovjet időszakban jelent meg a vezetékes rádió. A kárpátaljai területi rádió magyar nyelvű adása 1946-ban, a televízióé 1966-ban indult.⁹⁰ 1963-tól az Ungvári televízióállomás átjátszotta a lvivi, kijevi, moszkvai tévéműsorokat.⁹¹ 1960. március 22-én határozatot fogadtak el a rádióadások korszerűsítéséről. Április 8-án a területi tanács megvitatta a határozatokat és utasította a riportereket, hogy a kommunista erkölcsről, a szocialista versenyekről, az internacionalizmusról, lenini elvek megvalósításáról közöljenek adásokat. 1960 márciusában a rádió szerkesztősége engedélyt kapott napi 5-8 perces magyar nyelvű műsorok sugárzására, amely során a környék magyar anyanyelvű kolhozistáit, élmunkásait, kiemelkedő művészeit mutatták be.⁹²

A szovjet politikai berendezkedést igyekeztek idillikusan jellemezni, szinte dicshimnusszá terebélyesedett számos írás, amelyben a Szovjetuniónak a világbéke megőrzéséért folytatott erőfeszítéseit mutatták be, vagy amelyben következetesen bizonyították, hogy „... *hazánk a világ legdemokratikusabb országa, mivel itt az egész államgépezet alulról épül fel és a dolgozók, minden ember részt vesz a legfontosabb döntések meghozatalában*”.⁹³

⁸⁹ BÍRÓ V.: Vidáman, kulturáltan. *Vörös Zászló*, 1962. március 7. 2.

⁹⁰ BOTLIK 2000, 290.

⁹¹ ГРАНЧАК–ПАЛЬОК 1973, 259.

⁹² ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Довідка про масово-політичну та культурно освітню роботу, од. зб. 69. л. 3-5.

⁹³ *Vörös Zászló* 1951-es cikkei alapján

A filmeket, mint hasznos segédanyagot tartották számon a tömegagitációs munkában. Az 1954-es évben a beregszászi járásban 22 állandó és 4 vándor mozi működött. Míg 1946-ban Ungváron egy filmvetítő állomás működött, addig 1972-re számuk 45-re nőtt.⁹⁴

A kárpátaljai határ mentén élők a Magyarországról sugárzott tévéműsorokat is tudták készülékeikkel fogni. A szovjet rendszer által tiltott Szabad Európa rádió adását, a szovjet irányítás zavarta. Viszont vasárnap délutánonként, éjszaka valamelyest sikerült a rádió magyar nyelvű adásait meghallgatni.⁹⁵

Ungváron kiadásra került három területi lap: *Zakarpatszka Pravda* (ukrán és orosz nyelven), *Kárpáti Igaz Szó* (magyar nyelven), *Mology Zakarpattja* (ukrán és magyar nyelven), és a járási lap a *Kommunizmus fényei* (magyar és ukrán nyelven). A Kárpáti Kiadó gondozásában került sor a magyar nyelvű *Kárpáti Kalendárium* kiadására.⁹⁶

A rádió, újságok, művelődési házak – elsőrendű célja az ifjúsággal kapcsolatban a világnézeti nevelés és a társadalmi magatartás átalakítása volt, szocialista államberendezkedés és hatalomgyakorlás elfogadása, támogatása érdekében.⁹⁷

A szovjet korszak sajtótermékei igazából sokkal inkább a folytonosságot képviselték, mint a változást. A különböző jelszavakat rejtett módon jelenítették meg, folyamatos ismétlésükkel igyekeztek az emberek gondolatvilágának szerves részévé tenni azokat. A politikai élet eseményeiről írva is gyakran megjelentek jól megszokott jelszavak, nem győzték hangsúlyozni az állami és a politikai rendszer felépítésének demokratikus voltát, amelyben a Szovjetunió népeinek teljes egyenjogúsága jut érvényre. A propagandista jelszavak főleg az szovjet hatalomátvétel első évében játszottak fő szerepet. Ide tartozott a munkára való propagálás, a népek közötti béke fenntartása, a demokratikus alkotmány kiemelése, kommunista párt dicsérete, Lenin emléke előtti tisztelet.⁹⁸ Népszerűek voltak terület szerte az úgynevezett *filmbarangolások*. Az előadók, a propagandisták dokumentum- és diafilmeket használnak erre a célra. Az internacionalizmus, a népek barátságának, a szovjet hazafiság propagálásának ez a formája hozzáférhető volt a lakosság legszélesebb rétegei számára is, s lehetővé tette, hogy a dolgozók vizuálisan is megismerkedjenek a „szovjet népek testvéri családjának életével és munkájával, országunk természeti és műkincseivel.”⁹⁹

⁹⁴ ГРАНЧАК–ПАЛЬОК 1973, 258-259.

⁹⁵ ADATKÖZLŐ: V. S. (1948–) mezőkaszonyi lakos

⁹⁶ ГРАНЧАК–ПАЛЬОК 1973, 260.

⁹⁷ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Довідка про масово-політичну та культурно освітню роботу, од. зб. 69. л. 1–3.

⁹⁸ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Примірна тематика лекцій доповідний і бесід про дружбу народів СРСР пролетарський интернаціоналізм і радянській патріотизм, од. зб. 2520. л. 84–86.

⁹⁹ VERESS–CSANÁDI 1974, 97.

Az 1954-es évtől megkezdve a sajtóban, Kárpáti Igaz Szóban, Vörös Zászlóban, egyre több cikk foglalkozott a kukoricatermesztés meghonosításával, terjesztésével továbbá a szűzföldekre történő áttelepülés programjával. Az újságokban közölt cikk elbeszélései idillikusan írják le a mezei munkákat, a kolhozi munkák folyamatát, a kukoricatermelés eredményeit, a pionírok, becsületességét, a komszomolok aktív munkáját.

2.6 A szovjet nő modellje

Már az 1945-ben kiadott Vörös Zászló hasábjain is megjelent a szovjet típusú nő kiformálásának az ideológiája. A *Valamit a nők egyenjogúságáról* c. cikkben arról adtak számot, hogy „a dísznő ideje lejárt. Az örökké igényes, dologtalan önző nő a múlté. A jövő nője szorgalmas munkás, tisztességes anya.”¹⁰⁰ A nők számára az egyenjogúságot a szocializmus hozta el – hangoztatta a sajtó. Az új rendszer kiszabadította a nőt ketrecéből és teljes értékű állampolgárrá tette.¹⁰¹ A szovjetek bevonulásuk után Kárpátalján is kitüntették a sokgyermekes anyákat. Pénzt, ruhaneműt, cipőt, élelmiszert jutattak számukra.

Az 1950-es évektől kezdve az egyenjogúságnak köszönhetően akár traktoristává is válhattak a gyengébbik nem képviselői. Erre a pályára történő buzdítás megjelent a Beregszászi járási lapban is. Az 1950-es évektől egyre nagyobb hangsúlyt kapott a március 8-a, a Nemzetközi Nőnap. A Vörös Zászló több cikkében is kiemeli a nők szerepét az új társadalmi rendben. Kiemelt szerepet kapott ezek után a Nőnap. A sajtó ezen alkalomkor egész oldalakat szentelt az új típusú, szovjet nő bemutatására. Ezen alkalom során cikkek íródtak a nők társadalomban betöltött szerepéről, a nők számára megnyílt munkalehetőségekről (kolhoz elnöknők, traktoristánők, földműves brigadérosok, művészek, tudósok).¹⁰²

A kommunista ideológia széles körű propagandát folytatott a nők közötti munka során. 1954-ben kimondta a szovjet hivatalos propaganda, hogy a területi tanácsokba női agitátorokat is kell alkalmazni. A hivatalos járási, újságokat arra kötelezték, hogy rendszeresen mutassanak be munkás-nőket, traktorista nőket. A beregszászi mezőgazdasági szakközépiskolának elrendelték, hogy biztosítsa a feltételeket a női tanulók számára. A beregszászi szakközépiskolában a tanuló lányok akár traktoristának, gépkezelőnek is

¹⁰⁰ SZ.N.: Valamit a nők egyenjogúságáról. *Vörös Zászló*, 1945. november 20. 4.

¹⁰¹ SZ.N.: Nő a szovjetunióban. *Vörös Zászló*, 1946. március. 7. 1.

¹⁰² Kis Lajos: Köszöntsük a nőket. *Vörös Zászló*, 1964. március 10.

tanulhattak.¹⁰³ 1955 első negyedében a munkácsi és ungvári járások városi tanácsaiban a nők közötti munka hatékonnyá tételéről hallhattak előadásokat a környék kommunistái. Az előadások témái közé tartozott a nők helyzetének javítása a kolhozokban, szovhozokban, üzemekben, az ateizmus és vallás ellenes propaganda emeltszintű terjesztése a nők körében, a fejőnők megyei gyűlésének előkészítése. Az előadások külön kitértek a gyakorlati témákra is, mint például a szarvasmarha téli ellátása a tejhozam növelése érdekében. A nők körében folytatott ideológiai munka fontos részeként tartották számon a kolhoz női tanácsának munkájának bemutatását, a kiemelkedő kolhozista, agitátor és propagandista, munkásnők újságokban való bemutatását, példaeértékűvé emelését. A női tanácsoknak az aktuális mezőgazdasági munkák során szezonális óvodák, bölcsődék, játszóterek létesítésével kellett segíteniük a nők munkába állását. A propagandisták további feladatai közé tartozott a nemzetközi nőnap megszervezése a kolhozokban, üzemekben, traktorállomásokon, ahol ünnepi felszólalások hangzottak el. Továbbá, Kárpátalja területén minden városban ünnepi gyűléseket vezettek le, ahol a következő témák kerültek előadásra:

- *Gyerekek kommunista nevelésének alapjai*
- *Nők a békeharcban*
- *Nők a kommunizmus aktív építői*
- *Szovjet törvények a nők védelmében*
- *Nők szerepe a nemzetközi mezőgazdasági kiállításokon*
- *Nők, mint a kolhoz nagy ereje*
- *A szovjetnő bemutatása irodalmi alkotásokon keresztül*
- *A szovjet anyák*
- *Vallás és a nők*
- *Gyakorlati segítség a női tanácsokban,, brigádokban és a farmokon.*¹⁰⁴

1955-ös évben az agitátorok a tanintézményekben, az üzemekben, kolhozokban előadásokat mutattak be különös figyelmet szentelve a női szerepek megváltozásáról. Az előadások megtartásának legfőbb szempontja az volt, hogy a kolhozokban, mezőkön, üzemekben tartsák meg. Összesen 3 445 előadás került bemutatásra, amelyeken 67 200 vett részt. Ezen kívül a megyei, járási, városi tanácsokban 218 előadás hangzott el.¹⁰⁵

¹⁰³ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Информация о проведении женских собраний в Береговском районе об итогах выполнения социалистических обязательств в 1954 г. и задачи на 1955 год, од. зб. 2520. л. 2–5.

¹⁰⁴ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, План работы отдела обкома КП Украины по работе среди женщин на I. квартал 1955 года, од. зб. 2713. л. 1–4.

¹⁰⁵ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Інформація про відзначення десятиріччя міжнародної демократичної Федерації жінок по Закарпатській області од. зб. 2714. л. 10–12.

Női tanácsok működtek az üzemekben, kolhozokban, tanintézményekben, ipari vállalatokban, vasúti csomópontokon, könyv és újságok nyomdájában, éttermekben, közétkeztetésben.

Az újságok hasábjain Nőnap közeledtével bemutatásra kerültek a kiemelkedő kolhozistánők, a sertésgondozónők sikereik, a tanuló és dolgozó nők kitartó munkája, üzemekben dolgozó dolgozó nők.¹⁰⁶ A 1963-as újság cikk a nőkről azt írja, hogy nagyszerűen éltek a Szovjet hazában a szovjetnők, kinyíltak a nők előtt a lehetőségek a kommunista pártnak köszönhetően.¹⁰⁷

2.7 Szovjet ateizmus és kommunista ünnepek

Az új hatalom saját idealizált társadalomképét és világnézetét a propaganda, a befolyásolás minden eszközével igyekezett ráerőltetni az emberekre, annak érdekében, hogy ne lehessen komoly ellenlábas, az egyházak működését szűk korlátok közé szorította. Üldözöbe vették Kárpátalja római, görög katolikus és református papjait. 1949-ben a legtöbb hívet számláló, görög katolikus egyházat betiltották, törvényen kívül helyezték, lelkipásztorait meggyilkolták, elhurcolták vagy hitük megtagadására kényszerítették.¹⁰⁸ Az egyházi tulajdont is kisajátította az állam. Számos templomot bezártak, ateista múzeumnak, raktárnak használtak.¹⁰⁹

Az ideális társadalmi formációként hirdetett kommunizmus velejárója volt a vallásossággal szembeni kíméletlen harc.¹¹⁰ A szovjet ateizmus a kereszténységet tartotta legfőbb ellenségének, így kíméletlen harcot folytatott felszámolása, elnyomása ellen. A harc megnyilvánulásának legfőbb terepe az ideológiai meggyőzés a vallás *népbutító tanairól, alaptalan erkölcséről*.

A Szovjetunióban az ifjúság körében kifejtett ateista nevelést tartották a legfontosabb feladatnak. Ugyanis a fiatalság volt az réteg, amelyet a hatalom a saját világképének megfelelően tudott formálni. Ezzel magyarázható, hogy az ifjúság körében megemelték a politikai előadók számát. Gyakran hangoztak el körükben az ateizmusról tudományos előadások, mint például az emberi élet kialakulása, a Föld létrejötte vagy a napfogyatkozásokról. A kereszténységet szektának minősítették, a *Vatikán reakciós*

¹⁰⁶ KAMINSZKIJ E.: Virággal üdvözljétek a nőket. *Vörös Zászló*, 1962. március 8.2.

¹⁰⁷ SZKACSKO K.: Nagyszerű élet. *Vörös Zászló*, 1963. március 9. 4.

¹⁰⁸ BENDÁSZ István: *Öt év a szögesdrót mögött. Egy kárpátaljai görög katolikus pap naplója a Gulágban*. Ungvár, Összukrajnai Állami Kárpáti Kiadó, 2012.

¹⁰⁹ BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat kiadó, 2008. 268. (a továbbiakban: BÁRDI–FEDINEC–SZARKA 2008)

¹¹⁰ FEDINEC–VEHES 2010, 289.

tevékenységének tulajdonították.¹¹¹ A fiatalok ateizmusra nevelésének főbb intézményei a pionír és Komszomol szervezetek voltak.

Az ateizmus melletti előadások további témája a *Tudomány az élet eredetéről*, amelyhez filmvetítés is járult. Az ateista előadások a vidék magyar nyelv területein vezető kommunisták által voltak megtartva. Beregszászban a következő témák kerültek előadásra: „A vallás a tudomány ellensége”, „Tudomány és vallás”, a „Marxizmus-leninizmus a vallásról”, „A vallás reakciós léte”.¹¹²

1954. szeptember és október folyamán több mint 120 előadást tartottak. Az ateizmust hirdető előadók számára 1954. október-novembere folyamán három napos szemináriumot tartottak. Az előadás sorozaton 72 előadó vett részt a terület minden járásából.¹¹³

A szakiskolákban, üzemekben, kolhozokban ateista előadásokat tartottak. Külön feladatkén jelölték ki a hívő emberekkel folytatott egyéni munkát *felvilágosító tevékenységet*.¹¹⁴

A falvakban, városokban *ateista esteket* rendeztek. Az előadásokon a célja a lakosság *vallás általi népbútításáról* való meggyőzés, a tudomány, azon belül is a *vegytan segítségével a vallási csodák, a szentképek könnyezése, a gyertyák öngyulladásá leleplezése*.¹¹⁵ Az agitátorok hathatós munka elérésének érdekében a hívőkkel az otthonukban folytatnak beszélgetéseket, ahol „*kíméletlen harcot folytatnak a vallási babonák ellen, ügyesen leplezik le egyház ravaszságait*”. A materialista világnézet propagálásában az agitátoroknak a valós életből vett példákat kellett felhasználniuk, a propagandának harciasnak, támadó jellegűnek kellett lennie. Minden hívővel szemben, fokozatos, egyéni módszert írt elő a párt. Az ateizmus propagálását, mint a tömegek kommunista szellemben történő nevelésének fontos részének tartották. Az agitátornak az ateizmust mindenkor és mindenhol hirdetniük kellett: a kolhozisták lakásán, a dolgozók munkahelyén, az iskolákban, a farmokon. Az ateizmus hirdetése minden agitátor, minden kommunista és tudományos-politikai intézet növedékének feladata volt.¹¹⁶

¹¹¹ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Информация о состоянии лекционной пропаганды среди молодежи в Береговского района, од. зб. 2522. л. 14–16.

¹¹² ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Справка о состоянии политически-научной и антирелигиозной пропаганды в Береговского района, од. зб. 2511, л. 32.

¹¹³ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Довідка про стан ідейно-виховної роботи серед молоді. од. зб. 2511. л. 35.

¹¹⁴ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Інформація про хід виконання Ужгородським міським КП України від 9 січня 1960 року «Про завданнях партійної пропаганди в сучасних умовах». од. зб. 129. л. 1–4.

¹¹⁵ LAZORKA I.: Ateista est. *Vörös Zászló*, 1963. január 5.2.

¹¹⁶ SZ.N.: Harcos ateista propagandát. *Vörös Zászló*, 1964. április 12.1.

Az ateista nevelést előírja, hogy a vallásos gyerekek szüleivel is külön foglalkozni. Célszerű volt, ha az agitátor a vasárnapi vallásos szertartás idején behívta a családokat a helyi iskolákba, ahol a gyerekek énekelnek az agitátorok pedig eszmecserét, előadásokat, felolvasásokat tartottak. A hivatalos propaganda elismerte, hogy ateistákat nevelni nem könnyű dolog. A felvilágosítóknak rá kell mutatni a vallásos hiedelmek ellentmondásaira, de közben tiszteletben kellett tartaniuk a halandó szovjet ember érzelmeit és lelkivilágát.¹¹⁷

A kultúrházak több helyen egyben „*politikai oktatási kabinetként*” is működtek. Itt könyvkiállításokra, eszmecserékre, előadásokra, ateista kiállításra került itt sor. Az ateista sarkon találhatóak voltak Kopernikusról, Jordano Brunóról, a darvinizumról szóló könyvek. Ezek a segédanyagok, a cikk megfogalmazója szerint segítettek abban, hogy a propagandisták a *tudomány által leplezhessék* a vallást. A 1963-as cikkben arról olvashatunk, hogy a propagandisták feladata a „*vallás homályában, szektába tartozó emberek tudományos ateizmussal való felvilágosítása*”. Az agitátorok feladatai közé tartozott ateista ünnepek meghonosítása a vidéken. Új évnapján a falusiak köszöntőket mondtak egymásnak, pap és egyház nélkül tartják az esküvőket, névadóünnepségeket, egyházi ünnepek helyett a maguk kommunista ünnepeit tartották: a szüretet, a Sarló és Kalapács, a tavaszvárás ünnepét, a Termésünnepet, Fenyőünnepet.¹¹⁸

Az ateista előadók jellem vonásairól is hírt ad a korabeli dokumentum. A mezei munkák idején ateista előadók a kolhozi földeken tartottak előadásokat. Az előadóknak mindig felkészülniük kell lenniük, az előadásaiknak megalapozottnak, előre elkészítettnek kellett lennie, viszont nem volt szabad felolvasniuk mondanivalójukat, mert meggyőzőbbnek vélték, ha az szabad elbeszélés formájában tartotta meg. Az előadóknak kedvesen, előzékenyen fordultak a hallgatósághoz, fel kellett kelteni az érdeklődését a hallgatóságnak. Több előadó végzett fizikai-kémia kísérleteket előadási során, történelemből vett tényekkel bizonyították a *vallási csodák valótlanágát*. A SZKP KB júniusi plénuma megkövetelte a kolhozoktól, szovhozoktól, intézményektől, tanintézményektől, üzemek pártszervezeteitől, hogy állandóan harcoljanak a vallás csökevénye ellen, fokozzák tudományos ateista nevelő munkájukat. A vezetés szerint az emberek szívesen hallgattak vallás ellenes témájú előadásokat, ha azokat kellőképp építették fel, ügyesen állították össze, meggyőzőek voltak, és *eloszlatták a hívők minden kétségeit*. Az ateista előadások meg kellett, hogy feleljenek a dolgozók igényeinek. Ha a község ahol az előadó működött, többségében pravoszláv vallású

¹¹⁷ BÓBITA SZ.: Meg kell győzni a hívőket. *Vörös Zászló*, 1961. november 5. 4.

¹¹⁸ SZUSZOL V.: A falusi politikai munka központja. *Vörös Zászló*, 1963. január 5. 1.

volt akkor, a pravoszláv vallás reakciós mi voltáról kellett beszélni, ha katolikus, akkor a Vatikán kapitalista, reakciós törekvéseiről. Ugyanakkor fontos, szempont volt, hogy az előadások ne sértsék a hívők érzelmeit.¹¹⁹

Az egyházi ünnepek betiltásával előtérbe kerültek a szovjet ünnepek. Az egyházi ünnepeket a szovjet vezetés tartalmilag újította meg. Így lett például karácsonyból fenyő ünnepély. A fenyőünnepély az év utolsó napjától január 10-ig tartott, magába foglalva az újévet. Az 1954-es sajtóhír informálja a kárpátaljai lakosokat a Kremlben tartott fenyőünnepélyről. Ekkor kerül előtérbe a Téliapó, a Hófehérke,¹²⁰ aki meggyűjtja a fenyőn fényeket, „*fenyő körül bohócok, medvék, nyulak, rókák, mókusok vidáman táncolnak*”.¹²¹ A komszomolok feladatkörébe tartozott a szovjet ünnepek meghonosítása a vidéken. A Szovjetunió gondoskodott arról, hogy az év minden egyes hónapjára jusson egy-egy általa kreált ünnep. Ezek a következők voltak:

- Január 24 – Lenin halálának a napja
- Február 23 – Szovjet Hadsereg napja
- Március 8 – Nemzetközi Nőnap
- Április 22 – Lenin születésnapja
- Május 1 – Munka Ünnepe
- Május 5 – a bolsevik Sajtó napja
- Május 9 – Németország feletti győzelem évfordulója
- Július 16 – a Szovjetunió légierőinek a napja
- Július 23 – a Haditengerészeti flotta napja
- Július 24 – Haditengerészet napja
- Szeptember 11 – Tankisták napja
- Október 2 – Nemzetközi békenap
- Október 30 – az ukrán nép SZSZK-ba való egyesülésének napja
- November 7 – Októberi Szocialista Forradalom évfordulója
- November 20 – Tüzérség Napja

1954-ben ünnepség sorozatok kerültek megszervezésre Kárpátalja szerte a Perejaszlavi szerződés¹²² megkötésének 300. évfordulójára. Beregszászon az akkori Vorosilov téren

¹¹⁹ SZ. N.: Ateista előadó. *Vörös Zászló*. 1963. szeptember 17. 2.

¹²⁰ Черупочка magyar megfelelője, a későbbi fordításokban Hóklányként jelenik meg.

¹²¹ SZ. N.: Fenyőünnep. *Kárpáti Igaz Szó*. 1954. január 3. 2.

¹²² 1654-ben Bohdan Hmelnickij az 1648-as lengyelelles kozák felkélés vezetője, látva seregei pusztulását, a kozákok szabadságjogainak fenntartása fejében, az orosz cárral kezdett tárgyalásokba. A tárgyalások eredménye az lett, hogy a mai Ukrajna keleti részét az orosz cár védnöksége alá helyezte.

felvonulásokat, járási dal- és táncünnepélyt tartottak, ahol magyar és dalok is felcsengtek az orosz és ukrán dalok mellett.¹²³

1963 novemberében a Beregszászi járás kolhozaiban a kukorica, burgonya, cukorrépa, dohánybetakarítása után a mezők dolgozói megtartották a termés ünnepét. Az ünnepségek során felvonulásokra, ünnepi gyűlésekre, vörös zászlók átvételére, népmulatságra került sor.¹²⁴

1964. szeptember 13–14-én tartották meg először a Beregszászi járásban az internacionalista Barátság-fesztivált, „*Barátságban az erőnk*” jelszóval. Erre az ünnepségre a kerületi pártbizottság küldöttséget hívott meg mind a 15 szövetségi köztársaságból. A fesztivál vendégei voltak a Moszkvai Krasznaja Sveja Ruhagyár, valamint a Kazah SZSZK Szariagacsszki kerületének, a Grúz SZSZK Samtredszki kerületének, a Litván SZSZK Aniksesajszki kerületének, az Üzbég SZSZK Jangijuli kerületének, a Moldovai SZSZK Drokijszki kerületének, a Lett SZSZK Sztucsikai kerületének, a Kirgiz SZSZK Tyubszki kerületének és még más köztársaságok kerületeinek képviselői. Eljöttek az ünnepségre az Ivano-Frankovszki terület dolinái kerületének, a Vásárosnaményi járás és a Trebisovi kerület küldöttei is. A magyarországi küldöttséget Uszta Gyula képviselte.

Hosszú sorokban vonultak végig a városon zászlókkal, transzparenssekkel, Marx, Engels, Lenin arcképeivel az iskolák tanulói, az ipari és mezőgazdasági dolgozók, értelmiségiek, sportolók a Kolhozista-stadionban megrendezésre kerülő első internacionalista barátság-fesztiválra. A fesztivál a hősök terén található II. világháborús emlékmű megkoszorúzásával kezdődött. A fesztivál résztvevői végig hallgatták Lenin: *Mi a szovjet hatalom?* című történelmi beszédét hanglemezről. A szónokok hangsúlyozták azokat a hatalmas szociális átalakulásokat, amelyek a szovjet kormányzat éveiben mentek végbe és megváltoztatták a járás arculatát.¹²⁵

A társadalmi, adminisztratív változások maguk után vonták a szellemi érték rend megváltozását is. Az új hatalom idealizált világképét erőszakos módszerekkel kívánta meghonosítani az emberek gondolkodásmódjában. Megszületett a szovjet gyermek nevelésére, a szovjet nő kialakítására, a szovjet példaképek kiválasztására vonatkozó szabályok. Az új világ eszmerendszere fokozatosan épült be a mindennapokban az otthonokba.

¹²³ CSANÁDI 2004, 217.

¹²⁴ SZ.N.: A termés ünnepe. *Vörös Zászló*. 1963. november 5. 4.

¹²⁵ VERESS–CSANÁDI 1974, 100.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Publikálatlan levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár /Державний архів Закарпатської області, ДАЗО/,
Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátaljai területi Bizottságának anyagai (1953–1961)

1. ДАЗО Фонд 1, опись 1, Докладная записка о некоторых предложениях областного лекционного бюро. од. зб. 2480. л. 11–15.
2. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Отчет президиума правления Закарпатского областного отделения общества по распространению политических и научных знаний. од. зб. 2504. л. 20–21.
3. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Довідка про стан ідейно-виховної роботи серед молоді. од. зб. 2511. л. 38.
4. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Справки отчеты статистического управления органов и учреждений культуры о работе культпросвет учреждений. од. зб. 2509. л. 63–70.
5. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Довідка про кількісний та якісний склад працівників культурно-освітніх закладів, од. зб. 2509. л. 77–86.
6. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Справки отчеты статистического управления органов и учреждений культуры о работе культпросвет учреждений. од. зб. 2509. л. 110–112.
7. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Работа клубов и других просветительных учреждений по пропаганде дружбы народов, од. зб. 2514. л. 38.
8. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Довідка про керівництво ідейно-політичним вихованням комсомольців та неспівкової молоді ЛКСМУ, од. зб. 131. л. 2–5.
9. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Информация о состоянии массовой политической и культурно просветительной работы в Хустском райком КП Украины на 10 января 1955 года, од. зб. 2683. л. 74–79.
10. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Примірні теми лекцій доповідний і бесід про дружбу народів СРСР пролетарський інтернаціоналізм і радянський патріотизм, од. зб. 2520. л. 84–86.

11. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Информация о проведении женских собраний в Береговском районе об итогах выполнения социалистических обязательств в 1954 г. и задачи на 1955 год, од. зб. 2520. л. 2–5.
12. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Информация о состоянии лекционной пропаганды среди молодежи в Береговского района, од. зб. 2522. л. 14–16.
13. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Довідка про стан ідейно-виховної роботи серед молоді. од. зб. 2511. л. 35. ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Довідка про масово-політичну та культурно освітню роботу, од. зб. 69. л. 1–5.
14. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Справка о состоянии политически-научной и антирелигиозной пропаганды в Береговского района, од. зб. 2511, л. 32.
15. ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Інформація про хід виконання Ужгородським міськом КП України від 9 січня 1960 року «Про завданнях партійної пропаганди в сучасних умовах», од. зб. 129. л. 1–4.
16. ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Інформація про мережу комсомольської політосвіти на 1960-61 навчальний рік. од. зб. 154. л. 20.
17. ДАЗО, Фонд -1, опись 5, Докладная записка о проведении совещаний культпросветработников по итогам июльского пленума ЦК КПСС и о задачах культурнопросветельных учреждений в свете решений с пленума в Межгорском В-Березнянском Хустком Береговском Виноградовском Ужгородском Иршавском Виноградовском Тячевском районе и гор. Ужгороде. од. зб. 150. л. 2–12.
18. ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Информация о проведении лекций выходного дня в населенных пункта Береговского района, од. зб. 133. л. 15–16.
19. ДАЗО, Фонд 1, опись 5, Інформація про хід виконання Ужгородським міськом КП України від 9 січня 1960 року «Про завданнях партійної пропаганди в сучасних умовах». од. зб. 129. л. 1–4.
20. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, План работы отдела обкома КП Украины по работе среди женщин на I. квартал 1955 года, од. зб. 2713. л. 1–4.
21. ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Інформація про відзначення десятиріччя міжнародної демократичної Федерації жінок по Закарпатській області од. зб. 2714. л. 10–12.

22. ДАЗО, Фонд 5, опись 1, Пропаганды и агитации. Справки Горком. Райкобов партии о качественном составе агитаторов и агитколлективов. од. зб. 146. л. 1–30

Szakirodalom

23. BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008.
24. BENDÁSZ István: *Öt év a szögesdrót mögött. Egy kárpátaljai dűgörög katoliikus pap naplója a Gulágban*. Ungvár, Összukrajnai Állami Kárpáti Kiadó, 2012.
25. BOTLIK József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2000.
26. *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Szerk.: FEDINEC Csilla – VEHES Mikola: Ungvár, Argentum Kiadó, 2010.
27. Хроніка Закарпаття: 1867–2010; Кárpátalja Évszámokban: 1867–2010/українсько-угороске двомовне видання: ukrán-magyar kétnyelvű kiadvány//Серія «Studia Regionalistica»;НДІ політичної регіоналістики: ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород. Видавництво УжНУ «Говерла»/ Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011.
28. KRAUSZ Tamás – SZILÁGYI Ákos: *Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1992.
29. MEDVEGYEV, Roy: *Hruscsov*. Budapest, Laude Kiadó, 1989.
30. HELLER, Mihail - Alexander NYEKRICs: *Orosz történelem II. kötet. A szovjetunió története*. Osiris Kiadó, Budapest 2003.
31. MÓRICZ Kálmán: *Kárpátalja sorfordulói*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány. 2001.
32. S. BENEDEK András: *A tettenérhető történelem. Kárpátaljai nemzetiség-kultúrtörténeti vázlat*. Intermix Kiadó, Budapest – Ungvár, 1993.
33. SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: *Oktatáspolitikai és történelemtanítás a Szovjetunióban és Ukrajnában (1945–2010). I. kötet, Szovjetunió (1945–1991)*. „Líra” Poligráfcentrum, Ungvár, 2013.
34. VERESS Gábor – CSANÁDI György: *Barátságban az erőnk*. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1974.
35. БОЛДИЖАР, М. : НАРИСИ ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ. Госпрозрахунковий редакційно-виданничний відділ управління у справах преси та інформації, УЖГОРОД, 2003.

36. ГРАНЧАК, І. – ПАЛЬОК, В.: *Місто над Ужем*. Ужгород, Видавництво Карпати, 1973.
37. Народне господарство радянського Закарпаття. Статистичний збірник. Видавництво «Карпати». Ужгород.
38. *Радянське Закарпаття 1946 – 1958. Документи і матеріали*. Ужгород. Видавництво Карпати, 1985.
39. ТРОНЬКО, П. Т., БАЖАН, М. Т. *Історія міст і сіл УРСР*. Київ, 1969.

Tanulmány:

40. SOÓS Kálmán – MEDVEZ Andrea: „Akkoriban ez még igen nagy bűn volt” Adalékok Magyarország és a kárpátaljai magyar kisebbség kapcsolatának alakulásához. In *Tíz évkönyv. Hatodik síp antológia*. Szerk.: Németh István, Penckófer János. XI. évfolyam, 1999/1-4.

Adatközlők

41. Váradi Natália (1937–2013) a mezőkaszonyi óvoda egykori vezetőnöje alapján.
42. L. V. (1937–) egykori pionírvezető a Csonkapapi Általános- és a Mezőkaszonyi Középiskolában

Korabeli sajtó

43. Vörös Zászló 1945– 964. évfolyamai

Elektronikus formában elért tanulmány

44. FEDINEC Csilla: *Nemzetiségi iskolahálózat és magyaroktatás Kárpátalján*. Elérhetőség: <http://hhf.org/netpansip/ungparty/docu/fedinec/iskolahalozat-karpatalja.php>. (2013.11.10.)
45. Molnár D. Erzsébet: *A szovjet rendszer kiépítésének korszaka a kárpátaljai magyarság kollektív emlékezetében*. Elérhetőség: http://epa.oszk.hu/01500/01515/00009/pdf/EPA01515_Mediarium_2011_3_42-59.pdf. (2014. 04. 10.)

Történelmi publicisztika

46. CSANÁDI György: *Sorsfordító évek sodrásában*. Ungvár, PoliPrint Kiadó, 2004.

Mellékletek

1. számú melléklet

Korabeli rajz a Beregszászi Hősök teréről

BEREHOVO, HŐSÖK TERE.

Bródi I. olvasónk rajza.

Forrás: Vörös Zászló, 1964. április 21. 4.

2. számú melléklet

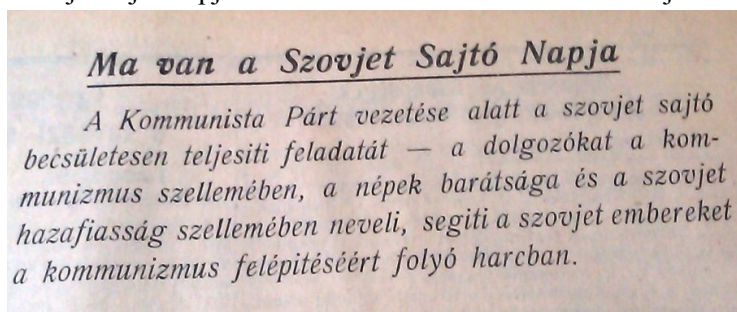
Újévi köszöntő a Vörös Zászló oldalán

Forrás: Vörös Zászló, 1954. január.3. 1.

3. számú melléklet

Szovjet sajtó napjának méltatása a Vörös Zászló hasábjain. 1955. május 5. 1.

Forrás: Vörös Zászló, 1955. május 5. 1.

4. számú melléklet

Május elsejei felvonulás Beregszászban

Forrás: Vörös Zászló, 1964. május 5. 2.

5. számú melléklet

Kis gyermek versek a korszakból.

Ha reggel óvodába mégy,
Szemed az ég felé tekint,
Mert magasan fejed felett
Hős szovjet repülő kering.
Nem tudod mi a baj, bú,
Szabad hazában élni jó,
S hogy békés legyen életed
Örködik sok szovjet hajó!

Október Ünnepe

Üdvözlünk Október
Drága Ünnepe,ünk,
Boldogságot hoztál,
Dal és fényt nekünk.

Dal és zene szárnyán
Zengjük a világnak,
Szép gyermekkorunkért
Köszönet a pártnak!

Éljen szovjet hadseregünk

Népek szabadságát hoztad
Dicső szovjet hadsereg
Egész világ csodálkozva
Nézi sok hőstettedet
Soraidban összeforrva
Áll népink sok fia
Ki ellenünk acsarkodna
Van mitől borzadnia
Száll seregünk dicsősége,
Útja nemes, biztos út,
A jelszava békét védve
Legyőzzük a háborút.

6. számú melléklet

Munkácsi városi fesztivál összevont énekkara 1957. április 28.

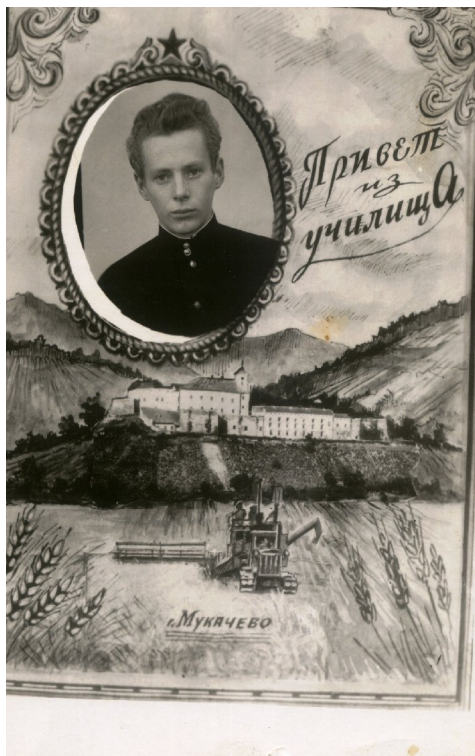
A kép a szerző családi tulajdona

7. számú melléklet

Katonafénykép Krasznovodszkából. 1962. január 19.
A kép a szerző családi tulajdona

8. számú melléklet

Üdvözlét a munkácsi gazdasági szakközépiskolából. 1962. február 9.
A kép a szerző családi tulajdona

9. számú melléklet

A munkácsi tanítóképző magyar nyelvű csoportjának végzős diákjai. 1957, június 7.
A kép a szerző családi tulajdona

10. számú melléklet

A mezőkaszonyi óvónők. 1961 májusa

A kép a szerző családi tulajdona

11. számú melléklet

Mezőkaszonyi óvodanővendékei. 1960 augusztusa
A kép a szerző családi tulajdona

12. számú melléklet

Általános-, középiskolák statisztikai adatai

Tanév	Iskolák száma	Általános iskolák tanulóinak száma (ezer)	Középiskolák tanulóinak száma (ezer)	Tanárok száma (ezer)
1955/56	911	147,8	11,0	8,4
1956/57	907	150,0	11,6	8,7
1957/58	901	154,8	12,4	9,4
1958/59	902	160,5	12,9	9,6
1959/60	917	166,4	13,9	9,8
1960/61	1020	182,4	21,4	10,7
1961/62	1103	195,2	28,1	11,0
1962/63	1127	209,5	50,9	11,6
1963/64	1041	218,4	39,3	12,1

Forrás: Народне господарство радянського Закарпаття. Статистичний збірник. Видавництво « Карпати». Ужгород. 167. old.

12. számú melléklet

Járás	Beregsz ászi	Mun kácii	Ungvá ri	Nag yszól ősi	Técs ői	Rahói	Szol yvai	Vol óci	Ökör mez ő	Ilosv ai	Per ecs en yi	Nagyb erezn ai
Agitátor csoportok	74	42	62	52	28	38	38	28	27	26	19	20
Agitátorok létszáma	2150	1600	1385	1947	2100	1400	1575	723	1147	1159	992	821
Agitátorok üzemekben	980	123	238	334	692	840	670	118	174	10	207	148
Kommunist a agitátorok	459	502	314	487	558	380	477	235	287	408	343	306
Komszomol agitátorok	830	615	402	536	780	480	516	357	458	527	394	286
Női agitátorok	1012	390	572	712	545	790	867	283	441	515	614	395
Agitátorok az iparban	128	42	94	98	161	370	857	70	41	82	51	37
Agitátorok a mezőgazdaságban	126	134	148	94	75	42	61	99	38	85	63	66
Élmunkás agitátorok	87	163	338	239	94	180	98	62	23	29	87	107
Agitátor központok	11	74	72	44	46	34	20	36	27	61	15	39
Állandó agitátor központok	57	12	72	15	12	6	8	4	13	5	15	18
Agitátor képzőiskolák	3	4	25	11	13	-	-	4	9	26	4	20
Agitátor képzőiskolák hallgatói	84	125	958	614	643	-	-	172	1147	1159	391	821

A Kárpátalján 1960-ban tevékenykedő agitátorok száma. Pirossal jelölve a magyar lakta települések.

Forrás: ДАЗО, Фонд 5, опись 1, Пропаганды и агитации. Справки Горком. Райкозов партии о качественном составе агитаторов и агитколлективов. од. зб. 146. л. 1–30.